

Rysk syn på stridsmoral

Grundidéerna från 1990-talet till 2022

Pär Gustafsson

Pär Gustafsson

Rysk syn på stridsmoral

Grundidéerna från 1990-talet till 2022

Titel	Rysk syn på stridsmoral – Grundidéerna från 1990-talet till 2022
Rapportnr	FOI-R--5356--SE
Månad	Oktober
Utgivningsår	2022
Antal sidor	33
ISSN	1650-1942
Uppdragsgivare	Försvarsdepartementet
Forskningsområde	Säkerhetspolitik
FoT-område	Inget FoT-område
Projektnr	A12211
Godkänd av	Johannes Malminen
Ansvarig avdelning	Försvarsanalys

Bild: TT Nyhetsbyrån - Reuters

Detta verk är skyddat enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, vilket bl.a. innebär att citering är tillåten i enlighet med vad som anges i 22 § i nämnd lag. För att använda verket på ett sätt som inte medges direkt av svensk lag krävs särskild överenskommelse.

This work is protected by the Swedish Act on Copyright in Literary and Artistic Works (1960:729). Citation is permitted in accordance with article 22 in said act. Any form of use that goes beyond what is permitted by Swedish copyright law, requires the written permission of FOI.

Sammanfattning

Syftet med rapporten är att begripliggöra och tillgängliggöra det ryska idégodset om stridsmoral. Vilka idéer om stridsmoralbegreppet uttrycks i ryska militäranalytikers texter? I rapporten presenteras en förenkling av ryska militäranalytikers idégoods i form av en modell, den ryska modellen för stridsmoral. Det framkommer bl.a. att rysk andlighet, *duchovnost*, är ett unikt drag i den ryska modellen, och att tvångsmakt är en gemensam nämnare för ryska och västliga militäranalytikers texter. Rapporten ställer också frågan: Vad betyder dessa idéer i praktiken? Ett icke uttömmande empiriskt resonemang utmynnar i slutsatsen att den ryska modellen saknar till stor del kontakt med verkligheten. Detta kan orsaka problem för den ryska sidan, då ryssar som accepterar den ideologiserade modellen för stridsmoral inte kommer att förstå den egna sidans reella styrkor och svagheter. Men det kan också leda till problem för den västliga sidan, om militäranalytiker okritiskt anammar den ryska modellen för stridsmoral och tror att den är mer optimal för den ryska sidan än den är i själva verket. Risken är då att modellen tillskrivs en avskräckningsförmåga som inte motsvarar verkligheten.

Summary

The purpose of the report is to make sense of Russian thought on troop morale. What ideas about the concept of troop morale are expressed in texts by Russian military analysts? In the report, a simplified model based on the Russians' ideas on troop morale is presented. It is called the Russian model of troop morale. A key aspect is the role of Russian spirituality, *dukhovnost*, that is a unique feature of the model compared to western equivalents. On the other hand, the role of coercive power, in the model, corresponds well to concept of coercive power in Western military analysts' texts. The report also asks: What do these ideas mean in practice? A non-exhaustive empirical argument concludes that the Russian model is not entirely in touch with reality. This can cause problems for the Russian and Westerner alike. If applied, their highly ideologized Russian model impedes Russian appreciations of their own side's true strengths and weaknesses. But this can also lead to problems for the Western side, if military analyst uncritically accepts the Russian model of troop morale and believe it is more optimal for the Russian side than it actually is. There is a real risk that the model will be assumed to bolster Russia's deterrence capability, while in fact, it probably is not.

Innehållsförteckning

1	Inledning	6
1.1	Forskningsfrågor	7
1.2	Disposition	7
1.3	Forskningsupplägg	7
1.4	Litteraturstudiens källmaterial	8
1.5	Ryska stridsmoralbegrepp (etiketter)	10
2	Den ryska modellen för stridsmoral	12
2.1	Andlighet (<i>duchovnost</i>)	12
2.2	Gemenskap	15
2.3	Tvångsmakt	18
3	Referenspunkt: Så unik är den ryska modellen i västligt perspektiv	20
3.1	Rysk andlighet utan motsvarighet	20
3.2	Rysk betoning på gemenskap	21
3.3	Rysk sammansmältning av civilt och militärt	21
3.4	Rysk socialfilosofi	22
3.5	Tvångsmakt är gemensam nämnare	22
4	Vad betyder <i>duchovnost</i> i praktiken för den ryska modellen? .	24
4.1	Den ryska modellen – en Potemkinkuliss?	27
4.2	Ideologisk produkt	28
5	Slutsatser	29
5.1	Idéer till fortsatt forskning	30
6	Referenser	31

1 Inledning

Stridsmoral har aktualiserats som begrepp och fenomen sedan Rysslands angreppskrig mot Ukraina 2022. Själva *begreppet* stridsmoral är en etikett som kan skifta, vilket denna studie kommer att visa. *Fenomenet* stridsmoral är de psykologiska och sociala processer på slagfältet som påverkar soldaters effektivitet i strid. Stridsmoral är därmed en viktig faktor i krig eftersom ett lands uppsättning av vapensystem inte kan likställas med landets militära förmåga i krig. Det finns helt enkelt en icke kvantifierbar faktor, det vill säga, stridsmoral, som påverkar förbandens effektivitet under militära operationer. Stridsmoral kan på soldatnivå beskrivas som grad av entusiasm för uppgiften. När stridsmoralen sviktar kan det leda till oönskade beteenden hos soldater, från förstörelse av egen materiel för att undvika att skickas ut i strid, till fanflykt eller till och med dödande av egna befäl. Detta är exempel från den ryska sidan under det första halvåret av invasionen av Ukraina (Berggren Wiklund, 2022; Osborn, 2022; National Interest, 2022; Reuters, 2022).

Denna rapport syftar till att begripliggöra och tillgängliggöra ryska militäranalytikers idégoods om stridsmoral. För att uppnå detta syfte har en litteraturstudie genomförts, vilken ämnar beskriva och förstå hur ryska militäranalytiker tänker kring stridsmoralbegreppet.

Ämnet ryska stridsmoralbegrepp är smårigt av flera skäl. Dels för att stridsmoralbegreppet är mångbottnat på grund av att fenomenet i sig är tvålhalt, oavsett land och konflikt.¹ Ett exempel är att stridsmoral ibland teoretiseras på individnivå, ibland gruppnivå, och ibland båda nivåerna samtidigt. Men också för att ämnet, likt andra samhällsvetenskapliga ämnen i dagens Ryssland, är potentiellt en del av ett narrativ som passar den ryska politiska ledningen. Till detta kan adderas behovet av kunskap om rysk realia för att det ryska stridsmoralbegreppet ska kunna förstås och begripliggöras även för en bredare läsekrets.

Av ovanstående skäl är ett uttalat syfte med rapporten att förenkla det ryska idégodset och renodla en modell som begripliggör och tillgängliggör ryskt tänkande om stridsmoral. För att inte denna modell, vilken utgör ett ryskt narrativ om stridsmoral i Ryssland, ska stå oemotsagd, finns även mot slutet av rapporten en empirisk prövning av dess centrala implikationer.

¹ Se t.ex. RAND-rapporten *Will to Fight* från 2018 för en undersökning baserad på expertintervjuer med ett stort antal amerikanska forskare om hur de tänker och skriver om stridsmoral. Utifrån dessa intervjudata drar RAND-författarna slutsatsen att "...det finns inga allmänt accepterade definitioner eller förklaringar av vissa nyckelbegrepp som är associerade med stridsvilja (eng. will to fight), såsom stridsmoral (eng. morale), sammanhållning (eng. cohesion) och disciplin." (Connable, et al., 2018) En brittisk forskare, Anthony King, drar en liknande slutsats om begreppet "cohesion" (King, 2013).

1.1 Forskningsfrågor

Frågorna som har väglett studien är:

1. Vilka idéer om stridsmoralbegreppet uttrycks i ryska militäranalytikers texter?
2. Vad betyder dessa idéer i praktiken?

Med ”militäranalytiker” avses militärer, krigsvetare, historiker, psykologer, filosofer, m.fl. Den första frågan besvaras genom en litteraturstudie av ryska militäranalytikers texter. Huvudresultatet är beskrivningen av den ryska modellen för stridsmoral. Den andra frågan besvaras genom en begränsad empirisk prövning av ett utmärkande särdrag i den ryska modellen. Syftet med prövningen är att indikera om den ryska modellen fungerar så som de ryska militäranalytikernas idégoods ger sken av. Med andra ord, säger den ryska modellen för stridsmoral något om hur rysk stridsmoral faktiskt fungerar? Eller är modellen helt enkelt begränsad i sin koppling till verkligheten på slagfältet?

1.2 Disposition

Rapporten inleds med en beskrivning av forskningsupplägget, varav litteraturstudien är central. Sedan följer en beskrivning av källmaterialet – de ryska militäranalytikernas texter – och en översikt av hur urvalet har gått till. Före övergången till redovisningen av litteraturstudiens huvudresultat beskrivs den ryska floran av etiketter för stridsmoralfenomenet. Med etikett avses här själva stridsmoralbegreppet, inte det empiriska fenomenet.² Ett alldagligt förtydligande är att etiketten (dvs. begreppet) sitter på syltburken, men är inte liktydigt med sylten (dvs. fenomenet) inuti burken. Samma sylt kan etiketteras på flera olika sätt.

I det följande avsnittet beskrivs litteraturstudiens huvudresultat, den ryska modellen för stridsmoral. I nästa avsnitt diskuteras den ryska modellen i ljuset av västlig stridsmoralforskning. Det framkommer bl.a. att rysk andlighet, *duchovnost*, är ett unikt drag i den ryska modellen, och att tvångsmakt är en gemensam nämnare för ryska och västliga militäranalytikers texter.

Efter denna diskussion ställs frågan vad *duchovnost* egentligen betyder i praktiken för den ryska modellen. Ett empiriskt och tentativt resonemang kring detta presenteras.

1.3 Forskningsupplägg

Studiens kärna består av en litteraturstudie av idégodset hos ryska militäranalytiker. Texterna som analyseras är forskningstexter eller andra typer av artiklar som

² Att två identiska termer används har språkliga orsaker. Det underlättar författarens beskrivningar och diskussioner av stridsmoral.

innehåller implicita eller explicita definitioner av fenomenet stridsmoral (dvs. de sociala och psykologiska processer på slagfältet som tenderar att stödja eller underminera soldaters effektivitet i strid).

Studien fokuserar på ryska militäranalytikers idéer och för att undvika risken att okritiskt anamma deras slutsatser och förhållningssätt har västliga källor använts som en referenspunkt. De ryska idéernas särart framträder tydligare när de står i relief mot något annat, det vill säga, liknande analyser i den värdegemenskap som föreliggande studien befinner sig i. Det här är inte ett strikt komparativt upplägg där datapunkt efter datapunkt jämförs med jämbördiga motparter, snarare är det en enklare form av jämförelse som grund för diskussion. De härledningarna som därmed blir möjliga kan förväntas vara mer pålitliga än härledningarna utan en referenspunkt eller jämförelse (King, Keohane, & Verba, 2021).

Studiens främsta bidrag till kunskapsområdet är de ryska särdragen hos idéer och definitioner på stridsmoralområdet. Studien kan förhoppningsvis utgöra en startpunkt och inspirationskälla i andras forskning, t.ex. inom universitetsvärlden.

1.4 Litteraturstudiens källmaterial

Källmaterialet är ett urval, inte en totalpopulation. Urvalskriteriet som användes var texter (av ryska militäranalytiker) som explicit eller implicit beskriver eller har relevans för psykologiska och sociala processer som stödjer militära förbands effektivitet i strid, vilket vi kan kalla stridsmoral. Detta innebär att både empiriska och icke empiriska studier kunde falla inom urvalsramen, men de icke empiriska dominerar. Det betyder att de flesta texterna i urvalet kan benämnas socialfilosofi eller litteraturstudier. Det vill säga, idékonstruktioner om ett socialt fenomen men utan primärdatainsamling till stöd. Tidsspännat som tillämpades i urvalet var 1990-talet till 2022.

En upptäckt under förarbetet till urvalsprocessen var att ett populärt ryskt uttryck för stridsmoral, *boevoj duch*, inte förekommer särskilt ofta i vetenskapliga arbeten. Sökningar via det elektroniska arkivet hos Försvarsministeriets egen tidskrift Militär Tanke (*Voennaja mysl*), gav till en början klen resultat. Detta föranledde sökningar både i Militär Tankes arkiv men också på nätet med flera olika ryska sökord, vilket efter hand gav ett källmaterial som presenteras översiktligt i Tabell 1 (nedan). Sökord som användes var, förutom *boevoj duch*, t.ex. *duchovnyj potentsial* (andlig potential), *duchovnyj sostavljajusjtij* (andlig komponent).³ Sökningarna utfördes stegvis, det vill säga, när teman i kolumnen ”Stridsmoral är” började träda fram, riktades sökningen mot att öka antalet källor i respektive tema. Detta är en typ av strategiskt snarare än randomiserat urval av källor.

³ Sökorden formulerades av författaren med stöd av kollegor i FOI:s Rysslandsgrupp.

Tabell 1. Källmaterialet: De ryska militäranalytikernas texter

Nr	Militäranalytiker	År	Typ av publikation	Stridsmoral är...
1	Rukavisjnikov, A.V.; Artemov, A.A.; Kasjtjeeva, A.B.	2018	Civil vetenskaplig tidskrift	Andlig kraft (religiös)
2	Golubev, A. Yu.	2004	Militär vetenskaplig tidskrift	Andlig kraft (religiös)
3	Tjuvardyrova, G. S.	1996	Civil vetenskaplig tidskrift	Andlig kraft (sekulär)
4	Ilin, Ju.D.; Urjupin, V.N.	2022	Militär vetenskaplig tidskrift	Andlig kraft (patriotism)
5	Kruglov, V. V.	2015	Militär nättidskrift	Kultur
6	Grebenkov, V. N.	2009	Civil vetenskaplig tidskrift	Kultur
7	Daniltjenko, S. A.; Grisjina, E. C.	2022	Militär vetenskaplig tidskrift	Kultur
8	Daniltjenko, S. A.	1998	Civil vetenskaplig tidskrift	Kultur (patriotism)
9	Kondrasjova, O.A.; Kazarjan, A.K.	2012	Civil vetenskaplig tidskrift	Känslomässig gemenskap
10	Artamonov, V.A.	2002	Civil vetenskaplig tidskrift	Känslomässig gemenskap
11	Zjarov, V. L.	2021	Militär vetenskaplig tidskrift	Lydnad

En stor mängd av de ryska militäranalytikers texter som valts ut (Nr 2, 4, 7, 11 eller fyra av elva artiklar) är publicerade i Militär Tanke, vilket indikerar att de idéer som härrör från dem i viss mån kan sägas indikera en etablissemangsuppfattning. Detsamma gäller i någon (mindre) mån även de texter som publicerats i diverse civila publikationer eller militära nättidskrifter eftersom författarna i många fall har militär koppling. Sammantaget representerar de utvalda texterna ett nedslag i ryska militäranalytikers idévärld. En detaljerad genomgång av Tabell 1 följer nedan.

Nr 1 är en meta-artikel om rysk psykologisk forskning på ämnet stridsmoral. Nr 2 är en artikel av en överste som skriver om den ryska armén andliga uppfostran. Nr 3 är en psykologisk artikel om psykologisk stimulans av stridsmoral. Nr 4 är en artikel av två överstar i reserven om patriotisk andlighet som en grund till rysk säkerhetspolitik. Nr 5 är en artikel om militär kultur av en generalmajor i reserven,

krigsvetare och professor. Nr 6 är en artikel av en historiker som utvärderar begreppet militärkultur. Nr 7 är en artikel om militärkulturbegreppet av en överste i reserven och en forskare. Nr 8 är en artikel av en överste och forskare om traditionen som grund för militärmakt. Nr 9 är en artikel om militärmusik som metod för att höja stridsmoralen av en forskare och en kadett. Nr 10 är en artikel av en historiker om stridsmoral i de ryska styrkorna från 1400-tal till 1900-tal. Nr 11 är en artikel av en generalmajor om soldatdisciplin som grund för militär-tjänsten.

Flertalet artiklar kan sägas ha en militär koppling eller tilltänkt publik. Nr 2, 4, 7 och 11 vänder sig främst till militära officerare inom de Väpnade styrkorna. Nr 5 vänder sig till militärer och den militärt intresserade allmänheten. Nr 1, 3, 6, 8, 9 och 10 vänder sig till det civila forskarsamhället. Det bör dock tilläggas att flera av militäranalytikerna i den sistnämnda kategorin är reservofficerare eller yrkesmilitärer.

För att tydliggöra centrala teman i materialet är texterna i Tabell 1 grupperade efter deras explicita eller implicita budskap om vad stridsmoral är. Nr 1-4 betonar att stridsmoral är andlighet eller andlig kraft, sekulär eller religiös. Nr 5-8 betonar att stridsmoral är sprungen ur en kultur. Nr 9 och 10 betonar att stridsmoral är en känslomässig gemenskap. Nr 11 betonar starkt men implicit att stridsmoral är lydnad. Att lydnad och disciplin är grundläggande kan även spåras i merparten av de övriga källorna. Samtliga dessa teman återkommer nedan i litteraturstudien, där innehållet presenteras och analyseras.

Övriga använda källor, till exempel de anglosaxiska källor som förekommer i ett separat avsnitt, är referenspunkter för contextualisering och kontrastering.

1.5 Ryska stridsmoralbegrepp (etiketter)

Här förklaras de begrepp eller etiketter som ryska militäranalytiker använder för stridsmoralfenomenet. I ryska medier etiketteras stridsmoralfenomenet vanligen *"boevoj duch"* (vilket ordagrant betyder stridsanda på svenska) men ryska professionella militäranalytiker använder en rad olika etiketter för stridsmoralfenomenet. Följande exempel på etiketter räknas upp i en artikel publicerad 2002 i Militärhistorisk antropologisk årsbok (Artamonov, 2002):

- Arméns psykiska (själsliga) styrka (psichitjeskaja [duchovnaja] sila armii)
- Andlig (moralisk) anspänning (duchovnoe [moralnoe] naprazjenie)
- Andlig militär potential (duchovno voennyj potential)
- Strids-moraliskt tillstånd (moralno-boevoje sostojanie)
- Upphetsad moralisk anda (vozbuzjdennyj pravstvennyj duch)
- Elektrifiering av hjärtan (elektrifikatsija serdets)
- Nervernas energi (energija nervov)

- Segervilja (volja k pobede)
- Moraliskt tryck (impuls) (nravstvennoe davlenije [impuls])

De flesta av etiketterna i punktlistan har en dragning åt att antyda en abstrakt, kollektiv medvetandenivå. I en forskningsöversikt från 2018 med fokus på stridsmoralbegreppet (här: *boevoj duch*) påvisades ingen användning av begreppet inom rysk psykologisk forskning, men det noteras att det används inom krigsvetenskaplig forskning och populärvetenskapen. Författarna noterar också att stridsmoralbegreppet "*boevoj duch*" vanligtvis inte brukas av ryska militärer, vare sig i teori eller i praktik. Istället används beteckningen "moral-psykologiskt tillstånd" (*moralno-psichologitjeskoe sostojanie*) och liknande begrepp (Rukavisjnikov, et al., 2018, s. 341).

2 Den ryska modellen för stridsmoral

Syftet med föreliggande studie har varit att begripliggöra hur ryska militär-analytiker tänker om stridsmoral. Vid en läsning och tolkning (med hjälp av ryska realia) av meningsbärande element i de ryska militäranalytikernas texter fram-träder följande modell, bestående av tre teman:

1. Rysk andlighet (*duchovnost*)
2. Känslomässig gemenskap
3. Tvångsmakt

Detta är författarens bedömning av hur ryskt idégods och tänkande om stridsmoral bör förstås, nedkokat till tre enkla punkter, vilka förklaras kortfattat nedan.

Duchovnost är, enligt vissa ryska militäranalytiker, en kvalitet hos den ryska soldaten som vida överstiger betydelsen av högteknologiska vapen. **Känslomässig gemenskap**, det vill säga, ett större värde på kollektivet än på den enskilde soldatens integritet, är en central aspekt av den ryska modellen. **Tvångsmakt** är grunden i militära organisationer oavsett land, så även i den ryska modellen för stridsmoral. Tvångsmakt är den makt som utövas av staten mot individen i militära organisationer, här med rysk vinkel.

2.1 Andlighet (*duchovnost*)

Kärnan i den ryska andligheten, *duchovnost*, är evighetens överhöghet gentemot materien, det jordliga, vilket också är varför ordet *duchovnost*, *duch* (anda) och *voennaja duch* (stridsanda eller stridsmoral) explicit kopplas samman av ryska militäranalytiker. Till exempel skriver militäranalytikerna A. V. Rukavisjnikov, A. A. Artjemov, A. V. Kasjtjejeva att ”Stridsmoral är kopplat till andlighet. Strids-moral och andlighet är homogena begrepp med ett och samma ursprung” (Rukavisjnikov, et al., 2018, s. 341).

Duchovnost kan visserligen förstås som ett sekulärt begrepp, men motsvaras inte helt av den svenska termen andlighet eftersom *duchovnost* ofta innebär kyrklighet, särskilt i ryska militäranalytikers texter.⁴ Det vill säga, rysk andlighet kan ha, särskilt i ryska militäranalytikers tappning, en innebörd av kyrklighet, det vill säga, religiositet. Kopplingen kan även hittas i ryssars vardagsspråk. När ryssar talar om *duchovnaja vlast*, vilket ordagrant betyder den ”andliga makten” eller ”ande-makten”, menar de vad som på svenska skulle heta kyrkans makt.

⁴ Militäranalytiker representerar inte hela ryska samhället. För en diskussion om *duchovnost* och rysk-ortodoxi i rysk politik 1995-2005, se Irina Papkovas essä från 2006. I Papkovas exempel är *duchovnost* ofta sekulärt, även om undantag finns.

I den ryska modellen för stridsmoral finns exempel på både sekulär och religiös tolkning av *duchovnost*. De texter som undersöks från tiden efter millennieskiftet tenderar att använda *duchovnost* som en (explicit) religiös term. Grunden för soldaternas andliga fostran, enligt militäranalytikern Golubev, är ”de Väpnade styrkornas traditioner”. Golubev lyfter explicit fram religionen, den rysk-ortodoxa tron, som det högsta traditionella värdet (Golubev, 2004, s. 72).⁵ Han är inte den ende militäranalytikern med liknande syn på relationen mellan rysk andlighet och stridsmoral.

I de ryska militäranalytikernas texter från den postsovjetiska epoken förekommer termen ”andlighet” (*duchovnost*) till en början som en sekulär term, troligtvis ett arv från den officiellt ateistiska sovjettiden. Se t.ex. Tjuvardyrovas artikel från 1996 om psykologisk stimulans av stridsmoral hos ryska inrikestrupper i krigszoner. I artikeln, i vilken författaren refererar till ”andlighet” som en sekulär term för ”moraliska tillstånd”, beskrivs huvuddragen i en mental övning för f.d. stridande soldater, vilken återges nedan i sin helhet på grund av att den är så pass anmärkningsvärd:

Föreställ dig att ditt *jag* svävar över kroppen och segrar över oro och fiender. Du bör också upprepa ”Mitt *jag* är evigt och kan inte förintas” och föreställa dig att vara oövervinnerlig, otillgänglig för ondska och andra skadliga inflytanden. På det sättet, skaffar du dig stegvis en känsla av makt, styrka, övertygelse och lugn, en förmåga att utan rädsla betrakta pågående händelser, ställa sig över det obehagliga och enkelt övervinna det. Dessutom bör du påminna dig hur mycket lycka och glädje ens omgivning känner tack vare detta, det vill säga, de närliggande som skyddas från kriget⁶ (Tjuvardyrova, 1996, s. 71).

”Mitt *jag* är evigt och kan inte förintas” (*”Mojo ja vetjno i ne mozjet byt unitjtozjeno”*) kan med lite god vilja tolkas som en sekulär tanke, ett moraliskt medvetandetillstånd, men den kan även, med minimal omskrivning,⁷ beskrivas som kärnan i den kristna tron. Om Tjuvardyrova gjorde sig besväret att kalla sitt argument om *duchovnost* på 90-talet sekulärt, har ett flertal ryska militäranalytiker efter millennieskiftet inte gjort det. Ett exempel är militäranalytikern Golubev som i en artikel från 2004, Om den andliga fostran i ryska armén, skriver att rysk ideologi – i vilken religionen är det högsta värdet – inte är uttryckt i något statligt dokument eftersom ”allt [...] finns redan i den Heliga skriften [dvs Bibeln, förf. anm.]” (Golubev, 2004, s. 73). Golubev uttrycker samma kärnidé som Tjuvardyrova, men försöker inte hävda att den är sekulär. Rysk andlighet, *duchovnost*, bygger på ”överlägsenheten hos det eviga över det dödliga, anden över materien” och ”inget vapen kan ersätta stridsmoralen” (*voinskij duch*, ordagrant militärandan på svenska) (Golubev, 2004, s. 72). I en remarkabel

⁵ Det är centralt att känna till att rysk religionslagstiftning favoriserar den rysk-ortodoxa kyrkan som står när den politiska ledningen och stöder dess politik. Det finns religiösa minoriteter i Ryssland men dessa har i varierande grad svårighet att missionera, särskilt om de upplevs ha utländska kopplingar.

⁶ Citatet är fritt översatt från ryskan av författaren.

⁷ Byt ut ”Mitt jag” mot ”Min själ” så motsvarar påståendet den kristna tron på det eviga livet.

passage beskriver Golubev att religionen är det högsta värdet och att "kriget" som fenomen, det vill säga dödsfaran i kamraters närvaro, framkallar gudstro, vilket är gott, enligt honom. Enligt Golubev hämtar den ryska soldaten även sin "andliga kraft" ur den nationella idén om Stor-Ryssland (*Velikaja Rus'*) som är en övernationell idé, det vill säga, en imperietanke (Golubev, 2004, s. 70).

Att stridsmoral ska ses mot en fond av andlighet är en idé som återfinns även i rysk psykologisk forskning från senare år. I en artikel från 2018 beskriver tre militär-analytiker⁸ begreppet "stridsmoral" (*boevoj duch*) utifrån en litteraturanalys av psykologisk forskning men också från intervjuer med *spetsnaz*-soldater om hur dessa förstår begreppets innehåll.⁹ I artikeln citeras en rad exempel på psykologisk forskning av, bland annat, D.A. Leontiev, som hävdar att "andlighet" är det högsta värdet, det "mest avancerade utvecklingssteget" hos människan och den "högsta nivån för mänsklig självreglering". Andra forskare menar att andlighet är en princip för "självutveckling" och "självförverkligande". N.V. Marjasova menar att "självförverkligandet" startar när individen inser behovet av att definiera för sig själv de "allmänmänskliga andliga värdena, Sanning, Godhet, Skönhet." I.M. Iltjeva förstår "andlighet" som kopplat till "sökandet efter meningen med livet, självförverkligande och ansvar" (Rukavisjnikov, Artemov, & Kasjtjeeva, 2018). Här är det inte givet att andligheten är religiös, men det finns heller ingenting i texten som gör en sekulär tolkning självklar.

Den ryska modellens betoning på andlighet ska ses i ljuset av idén att stridsmoral också är kopplad till en känslomässig gemenskap inom det militära kollektivet. Ett

⁸ Avdelningspsykolog Artur Vladimirovitj Rukavisjnikov vid Privolzkij-distriktets Nationalgarde (i Nizjnij Novgorod); avdelningspsykolog Artjum Aleksandrovitj Artjemov, Privolzkij-distriktets Nationalgarde (i Kirov) och doktoranden Aleksandra Viktorovna Kasjtjeeva vid Statliga Nizjgorodskij-universitetet uppkallat efter N. I. Lobatjevskij (i Nizjnij Novgorod).

⁹ I artikeln redovisas resultatet av intervjuer med 97 *spetsnaz*-soldater om deras förståelse av begreppet stridsmoral, *boevoj duch*. Det bör påpekas, vilket artikelförfattarna inte gör, att dessa tillhör elitenheter som ungefär motsvarar svenska jägarförband. Deras uppfattningar och tolkningar är därför sannolikt inte representativa för hela de ryska Väpnade styrkorna. En innehållsanalys av intervjuer och enkätsvar gav följande (i urval av förf.). (1) Stridsmoral ("*boevoj duch*") är ett "**psykiskt tillstånd**" vilket följande intervjuцитat vittnar om: "Tillit till sina egna andliga och fysiska krafter", "stämningen i gruppen", "inre styrka", "beredskap för och inriktning mot seger", "önskan att tjäna sitt fosterland trots svårigheter och umbäranden", "tro på sig själv", "tro på segern", "kärlek till fosterlandet och patriotism". (2) Stridsmoral är en "**personlig egenskap**" som tillägnas genom "militär grundutbildning" (33%) och "under uppväxten" (12%). (3) Respondenterna ansåg att skälet att söka sig till yrket var "**inre motiv**" (69%), till exempel "det samhälleliga värdet av yrket, t.ex. plikt inför fosterlandet, folket, familjen", "personliga skäl, t.ex. övertygelse, att det är ett yrke för riktiga män"; "**yttre motiv**", (33%), till exempel "yrkets prestige". (4) Stridsmoralbegreppet associeras med **bilden av soldaten**. Till de grundläggande kvaliteterna som hör till personligen nämndes "beredskap till självupppoffring" (38%), "målriktning" (30%), "beslutsamhet" (27%), "segervilja" (25%), "tapperhet" (23%), m.m. (5) Begrepp med **motsatt betydelse**: "Feghet" (79%), "panikkänsla" (53%), "svaghet i anden" (39%), "obeslutsamhet" (33%), "avsaknad av tro på sig själv" (31%), m.m.

exempel på detta är militäranalytikern V. V. Kruglov som benämner religionen som det högsta värdet i den så kallad ”militära kulturen” (se nedan).

2.2 Gemenskap

Majoriteten av begreppen i punktlistan i avsnittet om Stridsmoralbegreppet (som hämtades ur Rukavisjnikov et al., 2018, s. 341) används i stort sett bara om den känslomässiga gemenskap som kan finnas i grupper eller kollektiv, till exempel i arméns avdelningar. Begrepp som nämner ”hjärtan”, ”nerver”, ”vilja” och kanske ”moralisk impuls”, antyder visserligen ett subjekt, men det är undantaget från regeln att ryskt militärt tänkande om stridsmoral handlar om militära kollektiv. Militära kollektiv omfattar militära avdelningar, kompanier, bataljoner och så vidare, och ibland hela armén sammantaget.

Bilden av den enskilde soldaten förbleknar med andra ord i ryska militäranalytikers texter. Idéerna handlar i stor utsträckning om den känslomässiga gemenskapen (eller det ”moraliska tillståndet” med rysk terminologi) inom kollektivet, snarare än om individens integritet. ”Kollektivet kan inte på egen hand agera utan visst samarbete från individen. I Ryssland tar sådant samarbete formen av offer, lidande eller förödmjukelse”, skriver en rysslandskännare om det ryska perspektivet (Rancour-Laferrier, 1995, s. 202). I den ryska modellen för stridsmoral betonas samarbetsandan, den känslomässiga gemenskapen, som behöver finnas (i det militära kollektivet) för att modellen ska fungera helt enligt teorin även under strid.

Synen att den känslomässiga gemenskapen är central illustreras av idén att militärmusik och sånger bidrar till att öka stridsmoralen (Rukavisjnikov, et al., 2018). Till exempel militäranalytikerna O. A. Kondrasjova och A. K. Kazarjan (2012) förfäktar denna idé. Kondrasjova och Kazarjan menar att sånger behövs i ”svåra stunder” och att soldaten minns den sång som gjort störst intryck på honom. De ger följande exempel:

Under det första Tjetjenienkriget [1994-1996, förf. anm.] stötte soldater från Krasnodarbrigaden på en vägspärr som hamnat i eldstrid med tjetjener vilka, när de kände dödens närhet, började sjunga religiösa hymner. Krasnodarsoldaterna kände också ett behov av sång och började sjunga den sång som stod dem närmast av alla, Segerdagen.

Segerdagen¹⁰ (*Den Pobedy*) skrevs trettio år efter det andra världskrigets slut och är än idag en populär sång om kriget i Ryssland.

I ett flertal av texterna från de postsovetjetiska åren ligger fokus på de stora kollektiven, men denna tendens är inte bara postsovetjetisk. Ett exilsovetjetiskt exempel är militäranalytikern N. N. Golovin som 1939, under exil i Paris, i boken Tankar om

¹⁰ Segerdagen, musik: David Tuchmanov, text: Vladimir Charitonov, https://www.youtube.com/watch?v=w2Fea3b_K0Y

uppbyggnaden av framtidens Ryska väpnade styrkor, behandlar ”Härens kvalitet” och uteslutande talar om ”härens anda” (*duch voisk*) (Golovin, 1939).

Ett tydligt tecken från senare år på att denna tankefigur existerar hos ryska militär-analytiker är begreppet ”militärkultur”. Bakgrunden till begreppet ska ses i ljuset av det turbulenta 1990-talet då många ryssar upplevde att landets ekonomi, politik, och kultur, rasade samman. Militäranalytikern S. A. Daniltjenko (1998) menade att arméns ”kultur” raserades och att dess styrka ligger i ”traditionerna”. Militärkultur är ett relativt nytt begrepp, men 2009 påpekar militäranalytikern V. N. Grebenkov följande:

Utan att de använder den givna definitionen av militärkultur, utför [de välkända, förf. anm.] historikerna S.M. Soloviev, H. M. Karamzin, V. O. Kliutjevskij de facto undersökningar av militärkulturen hos ryska folket. Särskild uppmärksamhet tilldelar H.M. Karamzin militärkultur i sin 'Historia över ryska staten'. I 16 kapitel av 87 i sitt tjugovolymers verk ger han karaktärstiken hos framväxten av militära göromål i Ryssland under loppet av nio århundraden”¹¹ (Grebenkov, 2009, s. 87).

Grebenkovs artikel är ett exempel på att idéerna om militärkultur odlas, i viss mån, i de civila forskningsinstitutionerna, även om det är bland militärer som begreppet förs fram med störst entusiasm.

Militärkultur har definierats på olika sätt, men det gemensamma för definitionerna är den kollektivistiska synen att den enskilda soldatens stridsmoral (det vill säga, soldatens ”militära kultur”) står i relation till både samhällets och statens militära kultur, men också den allmänna nationella kulturen i Ryssland. Civilbefolkningen inkluderas i detta synsätt. Synen är att det militära har varit och är av stor vikt för det ryska folkets utveckling. Militäranalytikerna S. A. Daniltjenko och E. S. Grisjina, anger 2022 fyra nivåer av militärkultur i Ryssland (Daniltjenko & Grisjina, 2022):

1. Samhällets militära kultur (*Voennaja kultura obsjestva*)
2. Statens militära kultur (*Voennaja kultura gosudarstva*)
3. De Väpnade styrkornas militära kultur (*Voennaja kultura Voorusjennykh sil*)
4. Soldatens personliga militära kultur (*Voennaja kultura litjnosti voina*)

Av dessa nivåer – som går från det generella till det specifika – är det bara den fjärde som handlar om individen, det vill säga, soldaten, och dennes psykologiska och sociala egenskaper. Modellen förutsätter att soldaten är omgiven av de övriga kulturerna och därmed ingår i ett kollektiv som i praktiken kommer i första hand. Enligt detta synsätt blir stridsmoral en funktion av kulturen, snarare än psykologiska processer inuti den enskilde soldaten. Det bör tilläggas att rysk psykologisk

¹¹ Historikern Kliutjevskij, som Grebenkov nämner, är känd för att ha producerat argument till stöd för idén att det ryska imperiet naturligt söker sig mot haven i väster. Med andra ord, ett recept för expansion och införlivande av andra folkslag genom århundradena.

forskning om stridsmoral tycks utgöra ett undantag.¹² Den psykologiska forskningen publiceras dock i civila vetenskapliga tidskrifter men militärkulturbegreppet förekommer främst i artiklar i Försvarsministeriets egen tidskrift, *Militär Tanke*.

Ett utmärkande drag hos militärkulturbegreppet är dess svulstighet. Det målas ofta med breda penseldrag över århundraden och över folkgrupper och kategorier av soldater. Se till exempel den variant av militärkulturbegreppet som presenteras av militäranalytikern V. V. Kruglov i en artikel i tidskriften *Oberoende Militärobserverationer (Nezavisimoe Voennoe Obozrenie)* (Kruglov, 2015). Kruglov tar ett brett grepp och menar att den "kulturella nivån hos personalen" är en avgörande faktor för en militär styrkas framgång i krig. Återigen, stridsmoral blir likställt med kultur. Kruglov betonar också att militärkulturen som särart, kommer ur landets allmänna, civila kultur. När den allmänna kulturens "landvinningar" absorberas kan armén "föda fram en specifik och unik typ av kultur för sitt eget område". Allt detta visar "krigshistorien" på ett tydligt sätt, enligt Kruglov.

Det är implicit att "militärkultur" är ett begrepp som inte bara kan tillämpas på Ryssland och de ryska Väpnade styrkorna, utan även användas för att förstå Rysslands motståndare, det vill säga, Sverige och den västliga gemenskapens militära organisationer. Den ryska sidan tenderar därför att tro på ett stridsmoraliskt övertag gentemot ett påstått dekadent väst som övergett sin andlighet och religiositet och därmed enbart förlitar sig på högteknologiska vapen snarare än på stridsmoral.

För Kruglov har begreppet militärkultur fyra dimensioner som inte helt överlappar Daniltjenko och Grisjinas fyra nivåer:

1. Politisk kultur
2. Lednings- och verkställandekultur
3. Disciplinär kultur

¹² Litteraturanalysen i ovan nämnda artikel gav vid handen att "stridsmoral" kan definieras, förutom den grundläggande kopplingen till andlighet, i åtta dimensioner (Rukavisjnikov, Artemov, & Kasjtjeeva, 2018, s. 342): (1) Stridsmoral i **bred bemärkelse** är "ett tillstånd av beredskap hos organismen att anpassa sig till inflytande av negativa faktorer som hotar livet (livskvaliteten) hos organismen och försvårar för den att uppnå sina mål". (2) Stridsmoral i **snäv bemärkelse** är "ett psykiskt tillstånd hos en person som uppstår under loppet av stressfyllda upplevelser, visar sig genom känslomässig reaktion på rädsla, förmåga att stå ut med och övervinna svårigheter, grundad i plikt känsla och självupppoffring i syfte att uppfylla sin plikt som soldat." (3) Det **"psykologiska innehållet"** hos stridsmoral utgörs av "stresstålighet, viljestyrka, plikt känsla och beredskap till självupppoffringar." (4) Den **triggande mekanismen** för formandet av stridsmoral "är inflytandet av stress på organismen, som upplevs som skräck." (5) **Förutsättningarna** för stridsmoral är "fysiologiska förutsättningar hos individen, psykologiska kvaliteter hos soldaten, hans moralisk-andliga utveckling". (6) **Formerna** som stridsmoral uppenbarar sig i är: Tapperhet eller mod, manlighet, heroism. (7) **Komponenterna** hos stridsmoral är: a) Fysiologiska (känslomässigt beteendemässiga reaktioner), b) Sociala (moraliska). (8) **Funktionen** hos stridsmoral för de militärtjänstgörande: Bidrar till uppfyllelse av soldatplikten, tillhandahåller även stridsberedskap för avdelningen.

4. Stabs- och militärteknisk kultur

Den politiska kulturen, enligt Kruglov, omfattar ”element av trohet mot vissa ideal och konkreta mål som armén, dess soldater, officerare och generaler, är redo att kämpa för.” Idealen, menar Kruglov, koncentreras kring det ”nationella och patriotiska medvetandet.” Idealen kan tillhöra hela samhället eller vissa samhällsgrupper. Kruglov, liksom andra ryska militäranalytiker efter millennieskiftet, anser att religionen är den viktigaste källan till högre ideal och värderingar. Här kommenteras endast den nivå i listan med högst relevans för gemenskaps-temat. Andra punkter, t.ex. disciplinär kultur, hör till det påföljande tvångsmakts-temat.

Om *duchovnost* är kärnan, den känslomässiga gemenskapen i militära kollektiv är substansen, så underbyggs och inramas allt detta av den militära tvångsmakten, som är roten till soldatskap, rutiner, processer och disciplin.

2.3 Tvångsmakt

En ofta förekommande aspekt av stridsmoral i ryska militäranalytikers texter är explicita och implicita referenser till den lagstadgade militära tvångsmakten som innebär att soldater med högre grader kan ge tvingande order till soldater med lägre grader. Detta är grunden för soldatskap och disciplin. Soldater kan beordras att döda och även att utsätta sig själva för livsfara, vilket även är ett uttryck för statens våldsmonopol i krig.

Ryska militäranalytiker betonar den militära tvångsmakten mer än de lyfter fram betydelsen av den enskilde soldatens personliga vilja och motivation. Ett exempel på detta är synen på den militära ordern.

Ryska militäranalytiker tenderar att betrakta ordern och ordergivningen som helig. Förväntningen är att underlydande soldater ska uppvisa offervilja och, vid behov, uppfylla order ända in i döden. Till exempel menar militäranalytikern V. V. Kruglov att ”alla militärer uppfattar det som ett axiom att en given order skall utföras” men att ”samtidigt ska ordergivningen omfatta hög tillit, och hopp, hos befälet att de underlydande kommer göra sitt yttersta för att ordern ska utföras.” Men även att den givna ordern ”inte ska lämna de underlydande någon som helst frihet att välja att inte utföra den”, vilket indikerar att förmågan att tvinga underlydande till ett visst beteende värderas högt (Kruglov, 2015).

Att inte utföra en order, skriver Kruglov, är ”vanhedrande” eller en ”skam”, och ”hellre dö, än vanhedras!” (*Lutjsje smert', tjem pozor!*), vilket åter igen pekar på den många gånger uttalade förväntningen att soldaten hellre ska dö än att inte utföra en given order (Kruglov, 2015). Ryska militäranalytiker värdesätter, med andra ord, den enskilde soldatens offervilja. Detta gäller i första hand de meniga soldaterna som, till skillnad från officerarna, inte förväntas uttrycka personlig viljestyrka. Officerskåren, däremot, ses som viljestarka bärare av de Väpnade styrkornas traditioner. Denna idé delas även av Golubev (2004, s. 72).

Officerares order resulterar, bland annat, i regler för soldater både i krig och i fred. I en av ett fåtal ryska forskningsstudier grundade på empiriska data, rapporterar militäranalytikern V. L. Zjarov om ett experimentellt program i det Södra militär-distriktet som gick ut på att involvera föräldrarna till soldater som begått disciplinära brott i utredningsprocessen. Disciplinära brott kan handla om allt från ordervägran till förstörelse av egen materiel eller desertering. Avvikelser som militära organisationer försöker undvika eftersom det undergräver det soldatskap som bidrar till framgång på slagfältet. Soldatskap, eller ”soldatdisciplin”, enligt Zjarov, definieras helt enkelt som regel- och orderefterlevnad; inte en fråga om personlig vilja eller motivation. I sin artikel, Soldatens disciplin som grund för militärtjänsten: Problem och möjligheter, argumenterar Zjarov med stöd av empiri att föräldrarnas involvering skapar ytterligare press på soldaten att sköta sig och, följaktligen, att frekvensen av regelvidrigt beteende minskar (Zjarov, 2021). Ovanstående illustrerar att tvånget, det vill säga, pressen som soldaten utsätts för från föräldrarna så att han ska sköta sig, är högre värderat av ryska militäranalytiker än soldatens personliga vilja att göra rätt. Istället för att försöka motivera individen, uttrycks främst synen att officerskåren skapar press och påtryckningar neråt för att individen ska anpassa sitt beteende.

Slutligen, ligger det nära till hands att beskriva ryska militäranalytikers syn på ordergivning som att soldaten ska älska att utföra ordern, men samtidigt också vara tvingad att utföra den. Denna tankefigur är besläktad med det välkända ryska talesättet ”Visa förtroende, men verifiera!” (*Doverjai, no proverjai!*).¹³ Överbefälhavaren Vladimir Putins anmärkning före invasionen av Ukraina 2022, om att Ukrainas president inte godtog en paragraf i Minsköverenskommelsen, ”Oavsett om du gillar det eller ej, älskling, så kommer du att få stå ut med det!” (*Nravitsja, ne nravitsja – terpi, moja krasavitsa!*) kan också hänföras till tankefiguren om tvångsmaktens värde och roll.¹⁴

¹³ Se t.ex. denna film där USAs president Ronald Reagan använder detta ryska uttryck under en presskonferens med Sovjetunionens generalsekreterare Michail Gorbatjov:
<https://www.youtube.com/watch?v=As6y5eI01XE>.

¹⁴ På ryska rimmar uttrycket och ses av många som en referens till våldtäkt (Berdy, 2022).

3 Referenspunkt: Så unik är den ryska modellen i västligt perspektiv

Föregående avsnitt beskrev delarna i den ryska modellen för stridsmoral, det vill säga, den ryska andligheten (*duchovnost*), den känslomässiga gemenskapen, samt den militära tvångsmakten.

I det här avsnittet kommer den ryska modellen diskuteras i ljuset av ett urval av teman som återkommer i västliga militäranalytikers texter. Det bör dock påpekas att de västliga militäranalytikerna är verksamma i en väsensskild politisk och social kontext eftersom Ryssland sedan 1990-talets demokratisering stadigt har rört sig mot auktoritär styrning och dagens totalitarism. Det ligger i sakens natur att de ryska militära analytikerna är tydligt fångade av den ryska politiska ledningens projekt, medan västliga analytiker kan antas vara mer självständiga i sina bedömningar.

Men för att inte låta de ryska narrativen stå för sig själva i denna rapport, jämförs de med den västliga forskningen som referenspunkt hämtad ur den värdegemenskap som Sverige befinner sig inom.

Följande observationer kan göras:

1. Det finns ingen uppenbar motsvarighet till idén om den ryska andligheten.
2. De västliga källorna är mer individcentrerade i sitt tankegods.
3. När västliga militäranalytiker talar om militär kultur begränsas begreppet till militära organisationer.
4. Många av de ryska studierna är mer socialfilosofiska än empiriska och begreppsmässigt oprecisa på ett sätt som västliga studier vanligtvis inte är.
5. Tvångsmakt är ett tema som förenar de ryska och västliga militäranalytikernas idégods.

3.1 Rysk andlighet utan motsvarighet

Det är svårt att illustrera avsaknaden av motsvarighet till den ryska andligheten, *duchovnost*, i de västliga militäranalytikernas texter. Det tycks råda ett vakuum på området, i varje fall i de anglosaxiska källor som använts i föreliggande studie, vilket sannolikt är ett tecken på utbredd agnosticism och åtskillnaden mellan kyrka

och stat.¹⁵ Den rysk-ortodoxa kyrkan står däremot nära den ryska politiska ledningen och ingår i dess ideologiska projekt, karaktäriserat av så kallade traditionella värderingar.

3.2 Rysk betoning på gemenskap

Den känslomässiga gemenskapen kan även i viss mån spåras i de västliga militär-analytikernas texter om stridsmoral, men det som står i kontrast till de ryska källorna är de många texter som är individcentrerade eller till och med betonar att den enskilde soldaten har egenintresse i sina relationer till vapenbröderna (snarare än en evig mytisk manlig vänskap). Ett välkänt exempel på det senare är Charles Moskos argument från 1975 om stridsmoral hos amerikanska soldater i Vietnam-kriget, vilket bygger på observationen att deras plutoner karaktäriserades av egenintresserade relationer, inte på en evig och mytisk manlig vänskap. Moskos lyfter särskilt fram mönster i brevskrivande som ett lackmustest för vänskapens art:

Den framträdande positionen för det individuella egenintresset i stridande enheter indikeras [...] av mönster i brevskrivande. Plutonsmedlemmar som har återvänt till USA skriver sällan till dem som är kvar. I de flesta fall hörs ingenting från soldaten som har åkt hem. Det är kanske ännu mer avslöjande att de som är kvar i stridszonen försöker sällan initiera brevväxling med tidigare plutonsmedlemmar. Avbrottet i kommunikationen är ömsesidigt, trots påståenden om livslång vänskap tack vare delad krigserfarenhet” (Moskos, 1975, s. 29).

Militäranalytikern Anthony King, gör ett liknande argument i sin bok från 2013: ”Militär personal som är funktionellt beroende av varandra lär sig att gilla varandra, oavsett vilka dispositioner de hade innan. Soldater måste vara motive-rade att slåss men den motivationen kommer inte nödvändigtvis från sociala band av ömsesidig attraktion – motivationen kan orsakas av funktionellt beroende” (King, 2013, s. 34). Moskos och Kings tankesätt och slutsatser har inte uppenbara motsvarigheter i ryska militäranalytikers texter som analyseras i litteraturstudien.

3.3 Rysk sammansmältning av civilt och militärt

När ryska militäranalytiker talar om militärkultur sträcker de ut sina teoretiska modeller även till civilbefolkningen, men deras västliga motsvarigheter tycks begränsa begreppet till militära organisationer. Ett exempel är militäranalytikern Chiara Ruffa som 2018 definierade militärkultur som ”en uppsättning omvärlds-uppfattningar, attityder och värderingar som genom socialisationsprocesser blir

¹⁵ Historiskt sett har även västliga samhällen präglats av en hög grad av andlighet och det finns också en stor variation länderna emellan.

djupt inbäddade inom en armé, och vägleder det sätt varpå den hanterar sina interna och externa liv, tolkar sina taktiska och operationella mål, samt lär sig och anpassar sig [till nya omständigheter]” (Ruffa, 2018). Denna definition är långt ifrån så omfattande som de ryska definitioner som omfamnar både århundraden bakåt i tiden och förutom militären, även hela civilbefolkningen.

3.4 Rysk socialfilosofi

Många av de ryska studierna är mer socialfilosofiska än empiriska och begreppsmässigt oprecisa på ett sätt som västliga studier vanligtvis inte är. För ett exempel på västlig studie se Connable et al. (2018). Här följer några exempel på oprecisa ryska begrepp som förekommer i källmaterialet. Ett begrepp som, enligt ryska militäranalytiker, är besläktat med andlighet är patriotism (*patriotizm*). Likt stridsmoral tenderar patriotism att kopplas till både mikro och makronivån, vilket gör begreppet aningen otydligt. För ett exempel, se Illin och Urjupins artikel från 2022 där de definierar ”patriotism” som ett fenomen både hos individen, ”personligheten”, men även hos ”grupper, kategorier, professioner, folkslag” (Illin & Urjupin, 2022, s. 49). Jämför med resultatet av metaanalys av rysk psykologisk forskning om stridsmoralbegreppet: ”Stridsmoral kan vara individuell, men kan summeras i grupper och kollektiv” (Rukavisjnikov, et al., 2018, s. 342). Det kan noteras att ryska empiriska studier tenderar att finnas inom psykologiforskningen.

3.5 Tvångsmakt är gemensam nämnare

Tvångsmakt är ett tema som förenar de ryska och västliga militäranalytikernas idéer, vilket snarast kan förklaras med att militära organisationer alltid är baserade på hierarki, disciplin och ytterst, statlig tvångsmakt. I demokratiska samhällen utgör militära organisationer öar av undantag, då de i grunden utövar auktoritär tvångsmakt över individen (om än inom ramen för politisk demokratisk styrning). Individen väljer frivilligt (professionella arméer) eller tvingas (värnpliktsarméer) att ingå i militära organisationer, men formen för rekrytering gör ingen skillnad för grundförutsättningen inom den militära organisationen, nämligen, tvångsmakt över individen.

Det finns följaktligen inget uppenbart skäl att betrakta tvångsmakt som motsatsen till god stridsmoral. Snarare bör tvångsmakten ses som en nödvändig inramning för soldaternas stridsmoral. För att förtydliga med ett exempel, det ”funktionella beroende” mellan soldaterna i en pluton som King (se ovan) talar om är en följd av *beordrad* rollfördelning i militärtjänsten. Det vill säga, i grunden resultatet av militära order och tvångsmaktsutövning (King, 2013). Det är därför rimligt att tro att tvångsmakt ramar in och möjliggör framväxten av stridsmoral, oavsett rekryteringsmodell och politiskt system. Dessa idéer vidareutvecklas och stöds av källor nedan.

Pliktkänslan, som den amerikanske militäranalytikern James A. Ulio anser utvecklas under uppväxten, utvecklas vidare efter rekrytering och inryckning genom att soldaten tar befäl över sig själv. Detta är soldatskap (*soldiering*) vilket ytterst lärs ut via order, indoktrinering, rutiner och tvång under den första tiden efter inryckning. När soldatskap lärs ut är resultatet, enligt Ulio, ”stolthet” och ”mod” hos soldaten vilket leder fram till stridsmoral (*military morale*) (Ulio, 1941). Tvångsmakt, vilket är underförstått i Ulios artikel, och efterföljande lydnad (*obedience*), vilket är uttalat, är med andra ord centralt för Ulios förståelse av stridsmoral. Detta beror på att soldatskap lärs ut genom disciplin och lydnad inom ramen för den militära hierarkin.

Även militäranalytikern Mikaela Sundberg talar i sin bok om den Franska främlingslegionen om lydnad i den militära hierarkin som central för förbandets sammanhållning (*cohesion*). Detta gäller i både krig och fred (Sundberg, A Sociology of the Total Organization: Atomistic Unity in the French Foreign Legion, 2016; Sundberg, Hierarchy, Status, and Combat Motivation in the French Foreign Legion, 2015). Eftersom medlemmarna i Legionen kommer från en mängd olika länder, kan man inte förlita sig på en gemensam kulturell bakgrund som sammanhållande kitt, menar Sundberg. Därför blir den militära ordervivningen i det närmaste helig, då varje ordervägran, eller försök att diskutera en orders meriter, blir ett hot mot förbandets existens som social organism.

Ulio och Sundberg är inte de enda militäranalytiker som uttryckt liknande idéer om lydnad och tvångsmakt som kan tolkas som centralt för stridsmoral. Jonathan Fennel menar, till exempel, att stridsmoral (*morale*) är ”villigheten att agera på ett sätt som är efterfrågat av en auktoritet eller institution” (Fennell, 2014, s. 823). Även om Fennel betonar ”villigheten” hos soldaten (till skillnad från sina ryska motsvarigheter) i sin individcentrerade definition, är det en villighet som står i relation till auktoriteter som representerar statlig tvångsmakt. Utan tvångsmakten skulle själva institutionen som rekryterat soldaten inte finnas. Detta blir tydligare när Fennel beskriver att om stridsmoral ska länkas till ”motivation” så måste det noteras att motivation inte betyder att individen eller gruppen måste vara positivt inställda till målen. Soldater kan vara ”högt motiverade att utföra uppgifter som de inte har förtroende för och saknar entusiasm inför därför att de är disciplinerade eller, till och med, tvingade att agera” (Fennell, 2014, s. 805). Det är därför inget motsatsförhållande mellan god stridsmoral och tvångsmakt.¹⁶

¹⁶ För ett psykologiskt perspektiv på militär disciplin se relevant kapitel i David Bergman (2022).

4 Vad betyder *duchovnost* i praktiken för den ryska modellen?

Ett antal ryska militäranalytiker lyfter fram att rysk andlighet, *duchovnost*, är kärnan i stridsmoralen och det mål som motiverar soldater och officerare att strida. Militäranalytikern Golubev i Försvarsministeriets tidskrift *Militär Tanke*, som citeras ovan, är ett exempel. Han menar t.o.m. att inget vapensystem överträffar stridsmoralen i betydelse för framgång i krig samt att deltagande i strid främjar framväxten av gudstro. Anammar vi detta ryska narrativ som modellen utgör, riskerar vi att hamna i slutsatsen att den ryska modellen är precis så förträfflig som ryska militäranalytiker förfäktar. För att inte anamma ryska narrativ (t.ex. att rysk stridsmoral är överlägsen västlig dito) är det centralt att förlita sig på faktabaserade resonemang. Nedan utforskas empiriskt stödda resonemang i syfte att testa modellens utmärkande drag, dess centrala implikation.

Om *duchovnost* är den ryska modellens utmärkande drag borde dess vikt också manifesteras, t.ex. genom investeringar i fältpräster. Låt oss börja med ryssarnas andlighet, *duchovnost*, som hos ryska militäranalytiker, t.ex. Golubev, korrelerar med kyrklighet.

Är ryssarna kyrkliga?

Tabell 2. Ryska medborgares kyrklighet

Fråga: Indikera hur viktig religion är i ditt liv	
	Ryssland (%)
Väldigt viktig + Ganska viktig	50
Inte så viktig + Inte alls viktig	47
Vet ej + Inget svar	3

Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen (eds.). 2022. World Values Survey: Round Seven – 2017-2022 <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp>

Tabell 2 visar att varannan rysk medborgare anser att *duchovnost*, det vill säga, andlighet i betydelsen kyrklighet eller religiositet, är viktigt. Under 2008 och 2009 genomfördes på Ryskortodoxa kyrkans initiativ dessutom en attitydundersökning

bland militärtjänstgörande, vilken visade att 70 procent av de tillfrågade rapporterade gudstro. Den ryska politiska ledningen är medveten om detta. När den dåvarande president Dmitrij Medvedev informerades om resultatet fattade han kort därefter, den 21 juli 2009, beslut om att återinföra det så kallade militära prästerskapet¹⁷ (*voennoe duchovstvo*) som avskaffades 1918 efter bolsjevikernas maktövertagande (Granovskij, 2015). Så här långt tycks den ryska politiska ledningen agera i linje med den officiella ideologin om ”traditionella värderingar” och även med den ryska modellen för stridsmoral.¹⁸ Men vilket genomslag har beslutet egentligen fått? Försvarsministern fick uppgiften att verkställa beslutet.

I vilken mån har denna kyrklighet (duchovnost) avspeglats i militära investeringar?

Ett reportage om fältpräster från 2014 i den andliga kulturtidskriften Pravmir, konstaterar att ”det allra största problemet är personalfrågan. Det finns helt enkelt inte tillräckligt många präster...”. Målet är att det ska finnas en fältpräst per brigad, men det målet hade inte uppnåtts¹⁹ (Solonin, 2014). Det finns olika uppgifter om hur många präster som skulle anställas av de Väpnade styrkorna, men enligt en militärtidskrift, Militära observationer, skulle 242 fältpräster ha anställts i januari 2010 – men endast 132 vakanser hade fyllts till 2015 (Granovskij, 2015). Är detta mycket eller lite?

Om vi antar, lågt räknat, att de ryska Väpnade styrkorna 2012 hade 650000²⁰ uniformerade soldater motsvarar det planerade antalet (242 tjänster) 1 präst per cirka 2700 militärtjänstgörande. Detta utgör en ganska hyfsad tillgång på själavård och religiösa ceremonier. Det verkliga antalet fältpräster i de Väpnade styrkorna under 2012 var 21. Av dessa var 20 ryskortodoxa präster och en muslimsk imam. Om vi utgår från samma grundvärde som ovan blir resultatet att det fanns 1 fältpräst per cirka 31000 militärtjänstgörande. Detta är en fullständigt otillräcklig tillgång på själavård och religiösa ceremonier, vilket rimmar illa med de ”traditionella värderingar” som Rysslands politiska ledning påstår sig vilja upprätthålla och den ryska modellen för stridsmoral som ryska militäranalytiker förfäktar. Denna slutsats stöds också av den ryska sidans egna bedömningar. Enligt Dimitrij Smirnov, Ryskortodoxa kyrkans representant i kyrko-militära frågor i en intervju 2011, krävs ”minst 1000 prästvigda” (BBC News Russkaja sluzjba, 2011). Det uppskattade behovet av ”minst 1000” är så sent som 2022, uppskattningsvis, på långa vägar inte uppnått. Fältprästen Michail Maksimenko rapporterar i en

¹⁷ Det militära prästerskapet avskaffades 1918 av Folkkommisariatet och samtliga 3700 präster avskedades. Många dukade under i läger eftersom de betraktades som ”klassfiender” av de styrande bolsjevikerna.

¹⁸ Enligt en intervju från 2012 med chefen för Styrelsen för trosfrågor i de Ryska väpnade styrkorna anser sig 70 procent av de militärtjänstgörande som troende.

¹⁹ Notera att med ”fältpräster” avses särskilt utbildade präster som kan följa förbanden ut i krig, och inte de civila präster som på korta kontrakt kan arbeta med förbanden i deras fredsförläggningar.

²⁰ Uppskattningsvis via kollegiala samtal inom Rysslandsgruppen.

intervju 2022 att det nya militära prästerskapet ”införs väldigt långsamt, det finns brigader som inte har en enda präst” (Isjmurzina, 2022).

Slutsatsen bör sammantaget bli att det finns genuina andliga värderingar, gudstro, hos varannan rysk medborgare och i än högre grad bland de militärtjänstgörande. Och när den politiska ledningen förstod detta förhållande, var man snabb med att opportunistiskt återinföra det militära prästerskapet, eftersom åtgärden rimmar väl med de traditionella värderingar som kraftigt ideologiserats i syfte att försöka skapa sammanhållning i federationen.

Har investeringar i fältpräster spelat någon tydlig roll för framgångar i tidigare militära operationer, t.ex. den andra Tjetjenienkampanjen eller Syrien?

Det finns flera invändningar mot att dra slutsatsen att andlighet (uttryckt via ett militärt prästerskap) är vitalt för stridsmoral i Ryssland. Den mest uppenbara är att den framgångsrika andra Tjetjenienkampanjen 1999 till 2009 utkämpades helt utan stöd av ett militärt prästerskap. Och den erkänt framgångsrika kampanjen i Syrien från 2015 till 2018 stöddes inte heller av ett omfattande militärt prästerskap. Det finns dessutom tvivel även på den ryska sidan om hur man ska kunna mäta effekten av det militära prästerskapets återinförande. I Ryskortodoxa kyrkans nyhetsbrev (*Tserkovnyj vestnik*) dras frågan till sin spets: ”Vilken faktor kan användas som kriterium för effektivitet [i fältprästens arbete]? Ett minskande antal disciplinära brott? Färre reglementsvidriga relationer [så kallad *dedovsjina*, kamratfostran, förf. tolkn.]? Ökande motivation för tjänstgöringen? Alla dessa uppgifter ingår i officerskårens kompetensprofil” (Murzin, 2012). Det är alltså officerskåren, det vill säga, de statliga representanterna som har tvångsmaktsbefogenhet. Eftersom även officerskåren har till uppgift att hantera disciplin, motivation, och i förlängningen, stridsmoralfrågor – och officerarna är så många fler till antalet än fältprästerna, och har mer långtgående sekulära maktbefogenheter – är det rimligt att anta att den grundläggande faktorn för stridsmoral är just officerarnas tvångsmakt, inte ett fåtal fältprästers gudfruktighet. Till och med den Ryskortodoxa kyrkans representant tycks ana detta.

Kan tecken på bristande rysk stridsmoral i Ukraina förklaras med materiella faktorer (eller behövs det låga antalet fältpräster och duchovnost som delförklaring)?

Av de tänkbara materiella kandidaterna till en förklaring av bristande rysk stridsmoral under invasionens inledande månader lyser logistikens stjärna kanske klarast. Militär logistik handlar om att stridande förband ska ha t.ex. ammunition, förnödenheter, reparationskapacitet och så vidare, löpande under kriget. Ekström skriver om den ryska invasionen att ”logistiken fungerar som en förutsättning för en framgångsrik operation, men logistiken utgör också en begränsning för vilken operation som kan planeras och genomföras” (Ekström, 2022). Enligt Ekström kan invändningar mot förutsebara logistiska svårigheter ha ”ignorats av rädsla för

överordnades reaktioner” under planeringsstadiet. Detta kan tyda på en samvariation med problem inom både ledning och logistiken. Målande exempel på bägge delarna har rapporterats i internationella medier, t.ex. att ryska militären skickade utgångna fältransoner till vissa förband, för få fältransoner eller lastbilar med färskvaror som ruttnade inom några dygn till andra. Ryska officerare har rapporterats stjäla paket med förnödenheter och utrustning som soldaterna fått tillskickade av anhöriga. Ryska förband har lämnat kvar stupade soldater på slagfältet (Massicot, 2022). Många av dessa horribla situationer är länkade till fallerande logistiska operationer, men också till ledningen av förbanden, inte till avsaknaden av fältpräster. Det finns, med andra ord, ingen uppenbar anledning att blanda in det låga antalet fältpräster, det vill säga, *duchovnost*, i förklaringen när de materiella faktorerna räcker.

4.1 Den ryska modellen – en Potemkinkuliss?

Det finns dessutom fler skäl som talar för att den ryska betoningen av andlighet är en ideologisk produkt, en sorts Potemkinkuliss. Den förrevolutionära militär-analytikern och generallöjtnanten N. N. Golovin skrev 1939 under sin exil i Paris, att ”Det föregående kriget [Första världskriget, förf. anm.] visade bara ännu en gång den enorma betydelsen av de andliga faktorerna för segern. För att hålla ut till slutet måste man först och främst ha en stark anda” men beklagade sig över att trots mycket prat om andans betydelse förblev det en läpparnas bekännelse, en ”formalitet”. Märk väl att detta uttalande rör tiden före 1918, då tsartidens militära prästerskap ännu inte upplösts av bolsjevikerna. Golovin fortsatte och efterlyste ett beprövat, europeiskt recept; territoriell rekrytering: ”...när landsmän hålls samman, när varje socken, varje liten stad kan lära känna ’sina hjältar’ och [kan] omge dem med hyllningar, och motsatt, visa förakt för sina ynkryggar” så bidrar det till god stridsmoral (Golovin, 1939, s. 22). I dagens Ryssland har man sedan 2010-talet genomfört en humaniseringsreform som i praktiken upprättar tydliga drag av territoriell rekrytering. Se t.ex. intervjun i *Moskovskij komsomolets* med militärkommissarien, generalmajor Viktor Sjtjepilov, angående vårinkallelsen 2021 (Bozjeva, 2021). På papperet är det en reform för att humanisera militär-tjänstgöringen (i Sovjet skickades rekryter långt ifrån sina hemorter av principiella skäl, vilket bidrog till en negativ upplevelse av militärtjänsten), men i praktiken tillämpas Golovins efterfrågade metod för stridsmoral. Sammantaget framträder en bild där ideologiska produkter som andlighet i praktiken kan vara mindre viktiga än institutionella faktorer som tvångsmakt, territoriell rekrytering, logistik och ledning.²¹

²¹ Det bör understrykas att rysk andlighet skulle kunna spela en roll om den är understödd på ett adekvat sätt (fältpräster) och även ändamålet är motiverande, t.ex. försvar av Rysslands territorium, inte invasion av ett grannland i syfte att ta livet av ett broderfolk.

4.2 Ideologisk produkt

Om fältprästernas möjligheter att påverka stridsmoralen är begränsad, trots att en påstådd anledning för deras existens är att stödja den ryska modellen för stridsmoral, vilken funktion fyller de i själva verket? Man kan spekulera i existensen av åtminstone två ideologiska funktioner hos det militära prästerskapet.

1. Att koppla militariseringen till ett värde som en majoritet av de ryska militärtjänstgörande håller för sant, och
2. därmed, försöka tysta och tränga ut pacifistiska röster.

Dessa hypoteser skulle behöva ytterligare en studie för att utredas, men kan fungera som rimliga arbetshypoteser till dess. Till detta kan kanske läggas att fältprästerna fungerar som ett instrument för diplomatisk mission. Den numera sänkta kryssaren Moskva, för att ta ett exempel, hade ett kapell och fartygets präster deltog i ceremonier vid besök hos främmande stater.

5 Slutsatser

I detta avslutande avsnitt sammanfattas svaren på de frågor som ställdes i rapportens inledning. Litteraturstudien av ryska militäranalytikers texter vägledades av följande fråga: Vilka idéer om stridsmoralbegreppet uttrycks i ryska militäranalytikers texter?

Litteraturstudien visar att ryska militäranalytiker använder en lång rad olika etiketter för stridsmoralfenomenet, vilket vid en första anblick gör att materialet ser svårgripbart ut. Författaren har, i syfte att begripliggöra de ryska idéerna om det flyktiga fenomenet stridsmoral, identifierat tre centrala teman. Dessa teman utgör kärnan i den ryska modellen för stridsmoral, vilken består av:

- Andlighet
- Gemenskap
- Tvångsmakt

Litteraturstudiens resultat granskades därefter från en vald referenspunkt: Hur unik är den ryska modellen i västligt perspektiv? Den ryska modellen har ett unikt drag, rysk andlighet eller *duchovnost*, som troligtvis saknar motstycke i västliga militäranalytikers texter. Men det finns också en gemensam nämnare: Tvångsmakten i den militära organisationen, vilken är i stort sett densamma oavsett land. Författaren har argumenterat för idén att tvångsmakt är grunden för (snarare än motsatsen till) framväxten av stridsmoral.

Den ryska modellen för stridsmoral väckte även en annan fråga: Vad betyder dessa idéer i praktiken? Om den ryska modellen för stridsmoral, i varje fall hos vissa ryska militäranalytiker, bygger på rysk andlighet med stark dragning åt det religiösa hållet – stämmer det som vissa ryska militäranalytiker förfäktar, att denna modell är överlägsen västliga motsvarigheter? För att utreda vad rysk andlighet, *duchovnost*, betyder i praktiken användes en rad frågor, där svaret på en fråga ledde till en annan. Dessa frågor upprepas inte här, men resultatet var följande.

Ungefär varannan rysk medborgare, och cirka två tredjedelar av de militärtjänstgörande, sätter ett högt värde på *duchovnost*, det vill säga, rysk andlighet tenderande mot religiositet och gudstro. Detta har dock bara delvis återspeglats i de militära investeringar som gjorts under det senaste decenniet. Den ryska sidan återupprättade det militära prästerskapet 2009 men ännu 2022 var tillgången på fältpräster mycket skral. Detta föranledde slutsatsen, i ljuset av framgångsrika operationer under den Andra Tjetjenienkampanjen och Syrienkampanjen då fältpräster var frånvarande eller svagt närvarande, att det militära prästerskapet inte verkar ha en avgörande effekt på rysk stridsmoral. Snarare handlar det om materiella faktorer, t.ex. tvångsmakt i den militära organisationen och kanske territoriell rekrytering. Slutligen pekar analysen på att tecknen på bristande stridsmoral hos ryska trupper i Ukraina enklast kan förklaras med materiella faktorer såsom logistik- och ledningsproblem, det senare faller under den ryska modellens

tema om tvångsmakt. Tecken på bristande stridsmoral bör med andra ord förstås i termer av ineffektivitet i användandet av tvångsmakt, disciplin, rutiner. Det funktionssätt som den ryska modellen förutsätter (det vill säga, ryska militäranalytikers idéer om hur stridsmoral uppnås i praktiken) verkar inte ha materialiserats under Ukrainainvasionen. Rysk andlighet tycks därmed vara en chimär som faktor till stöd för stridsmoral.

Detta är ett uppenbart problem för den ryska sidan eftersom de ryssar som accepterar den egna (kraftigt ideologiserade) modellen fullständigt riskerar att inte se sina institutioners reella styrkor och svagheter. Detta kan, för den ryska sidan, försvåra effektiva reformer för att återuppbygga militär förmåga under kommande år.

Den ryska modellen har även potential att bedra västliga militäranalytiker ifall de okritiskt anammar ryska idéer och begrepp i sin forskning, t.ex. att rysk andlighet ger den ryska sidan ett betydande kvalitativt övertag gentemot väst. Den oönskade konsekvensen kan bli att västliga militäranalytiker oavsiktligt blåser upp den ryska modellens fördelar. Den ryska modellen kan i värsta fall verka effektivare och mer optimal för den ryska sidan än den i själva verket är – och därigenom tillskrivas en obefogad avskräckningsförmåga.

5.1 Idéer till fortsatt forskning

Resultaten i denna rapport är tentativa och bör ses som en startpunkt för stridsmoralforskning snarare än som en slutpunkt. Sannolikt vore den största vinsten om svensk stridsmoralforskning gick ifrån teoretiska studier mot empiriska. Nedan följer fyra forskningsförslag som växt fram under arbetet med denna studie.

- Samhällsvetenskaplig studie av fältprästers roll i det sekulära Sverige i internationell jämförelse.
- Intervjustudie med ryska soldater efter krigsslutet om deras upplevelser, vilka kan analyseras i ljuset av den ryska modellen för stridsmoral.
- Historiska studier: Hur fungerade den ryska modellen för stridsmoral under andra tidsperioder? Andra världskriget, Afghanistankriget, Tjetjenienkrigen och så vidare.
- I en rapport av William Darryl Henderson, *Cohesion: The Human Element in Combat*, återfinns ett analytiskt ramverk som skulle kunna tillämpas empiriskt på Ryssland (Henderson, 1985).

Appellen att plocka upp handsken riktas till FOI-forskare såväl som till universitetsbaserade forskare i lika hög grad.

6 Referenser

- Artamonov, V., 2002. Boevoi duch russkoj armii XV-XX vv.. *Voенно-istoritjeskaja antropologija: Jezjegodnik*, pp. 131-137.
- Berdy, M. A., 2022. *A Russian sleeping beauty. The Words ' worth*. [Internet]
Nedladdning: <https://www.themoscowtimes.com/2022/02/11/a-russian-sleeping-beauty-a76338>
[Använd 22 september 2022].
- Berggren Wiklund, M., 2022. *Putins missräkning – kriget går inte alls enligt planen*. [Online]
Nedladdning: <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/Or2Lv1/expert-kriget-i-ukraina-gar-inte-enligt-putins-plan>
[Använd 28 Mars 2022].
- Bergman, D., 2022. *Stridens psykologi. Konsten att döda och överleva*. Lund: Studentlitteratur.
- Bozjeva, O., 2021. *Stali izvestny njuansy vesennogo prizyva: Lgoty, provody, telefony*, Nedladdning: <https://www.mk.ru/politics/2021/04/13/stali-izvestny-njuansy-vesennego-prizyva-lgoty-provody-telefony>
[Använd 1 september 2022]
- Connable, Ben; McNerney, Michael J.; Marcellino, William; Frank, Aaron B.; Hargrove, Henry; Posard, Marek N.; Zimmerman, S. Rebecca; Lander, Natasha; Castillo, Jasen J.; Sladden, James, 2018. *Will to Fight: Analyzing, Modelling, and Simulating the Will to Fight in Military Units*. Santa Monica, Calif.: RAND.
- Daniltjenko, S., 1998. V traditsijach - sila armija: Boorusjennye sily i sovremennaja sotsiokulturnaja situatsija v Rossii. *Rossija i ATR*, Issue 3, pp. 114-119.
- Daniltjenko, S. A. & Grisjina, E. C., 2022. K voprosu o ponjatii "voennaja kultura". *Voennaja mysl'*, Issue 2, pp. 146-157.
- Ekström, T., 2022. *Kriget i Ukraina: Ett logistiskt perspektiv (FOI Memo 7849)*, Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut FOI.
- Fennell, J., 2014. In Search of the "X" Factor: Morale and the Study of Strategy. *Journal of Strategic Studies*, 37(6-7), pp. 799-828.
- Golovin, N. N., 1939. *Mysli ob ustrojstve budushtjej Rossijskoj Voorusjunnich sil*. 4-oe izdanie red. Belgrad: Russkij voенно-nautjnyj institut.
- Golubev, A. Y., 2004. O duchovnom vospitanii v Rossiiskoi armii. *Voennaja mysl'*, Issue 4, pp. 68-74.
- Granovskij, G., 2015. *Voennye svjasjenniki v boevich porjadkach*, [Internet]
Available at: <https://topwar.ru/72703-voennye-svyaschenniki-v-boevyh-poryadkah.html> [Använd 11 maj 2022]
- Grebenkov, V. N., 2009. Metodologitjeskij potentsial kontsepta "voennaja kultura obsjestva" v istoritjeskoi i polititjeskich isledovanijach. *Vestnik Rossijskogo gosudarstvennogo universiteta im. Kanta*, Issue 12.
- Henderson, W. D., 1985. *Cohesion: The Human Element in Combat*, Washington, D.C.: National Defence University Press.
- Ilin, J. & Urjupin, V., 2022. Patriotizm: Duchovnaja osnova natsionalnoj bezopasnosti Rossii. *Voennaja mysl'*, Issue 1.

- Isjmurzina, G., 2022. "V okopach ateistov ne byvajut": Voennyj svjasjennik razkasal, o tjum metjtajut i tjego bojatsja voennye, u.o.: u.n.
- King, A., 2013. *The Combat Soldier: Infantry Tactics and Cohesion in the Twentieth and Twenty-First Centuries*. Oxford: Oxford University Press.
- King, G., Keohane, R. O. & Verba, S., 2021. *Designing Social Inquiry, New Edition*. Princeton: Princeton University Press.
- Kondrasjova, O. & Kazarjan, A., 2012. Voennye pesni kak sredstvo podnjatija boevogo ducha soldat. *Aktualnye problemy gumanitarnych i estestvennyh nauk*, Issue 5, pp. 233-235.
- Kruglov, V. V., 2015. *Fenomen voennoj kultury*. [Internet]
Nedladdning: https://nvo.ng.ru/forces/2015-03-13/10_fenomen.html
[Använd 2022].
- Massicot, D., 2022. *The Russian Military's People Problem: It's Hard for Moscow to Win While Mistreating Its Soldiers*. [Online]
Nedladdning: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2022-05-18/russian-militarys-people-problem>
[Använd 30 augusti 2022].
- Moskos, C., 1975. The American Combat Soldier in Vietnam. *Journal of Social Issues*, 31(4), pp. 25-37.
- Murzin, J., 2012. Voennye svjasjenniki: Trudnosti rosta, [Internet]
Nedladdning: http://www.e-vestnik.ru/analytics/voennye_svyashchenniki_trudnosti/
[Använd 12 augusti 2022]
- Osborn, K., 2022. *What's behind the Russian military's morale problems?*. [Internet]
Nedladdning: <https://nationalinterest.org/blog/buzz/whats-behind-russian-militarys-morale-problems-201088>
[Använd 28 Mars 2022].
- Papkova, I., 2006. The Russian Orthodox Church and Political Party Platforms. *American Association of the Advancement of Slavic Studies (AAASS)*.
- Rancour-Lafferier, D., 1995. *The Slave Soule of Russia: Moral Masochism and the Cult of Suffering*. New York: New York University Press.
- Reuters, 2022. *U.S. sees anecdotal signs of flagging Russian morale -U.S. defense official*. [Internet]
Nedladdning: <https://www.reuters.com/world/europe/us-sees-anecdotal-signs-flagging-russian-morale-us-defense-official-2022-03-17/>
[Använd 28 Mars 2022].
- Ruffa, C., 2018. *Military cultures in peace and stability operations: Afghanistan and Lebanon*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Rukavisjnikov, A., Artemov, A. & Kasjtjeeva, A., 2018. Boevoj duch kak predmet psichologitjeskogo issledovanija. *Problemy sovremennogo pedagogitjeskogo obrazovanija*, 3(58), pp. 339-343.
- Russkaja pravoslavnaia tserkov, 2012. *Intervju s natjalnikom Upravljenija po rabote s verujusjtjimi voennosluzjasjtjimi Vooruzjennyh sil Rossii B. M. Lukitjevym*. [Online]
Nedladdning: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2152866.html>
[Använd 26 augusti 2022].

- Solonin, D., 2014. *Pervyj jubilej. Voennye svjasjennikov o sluzjbe i sluzhenii*. [Online]
Nedladdning: <https://www.pravmir.ru/pervyy-yubiley-voennye-svyashhenniki-o-sluzhbe-i-sluzhenii/>
[Använd 29 augusti 2022].
- Sundberg, M., 2015. Hierarchy, Status, and Combat Motivation in the French Foreign Legion. i: A. King, red. *Frontline: Combat and Cohesion in Twenty-First Century*. Oxford: Oxford University Press.
- Sundberg, M., 2016. *A Sociology of the Total Organization: Atomistic Unity in the French Foreign Legion*. Abingdon: Routledge.
- Tjuvardyrova, G. S., 1996. Psichologitjeskaja stimulatsija "boevogo ducha" sotrudnikov OVD dlja deistvij v ekstremalnych uslovijach. *Psichopedagogika v pravochranitel'nyh organach*, 1(3).
- Ulio, J. A., 1941. Military Morale. *American Journal of Sociology*, 47(3), pp. 321-330.
- Winiarski, M., 2022. *Ukrainas stridsmoral kan trumfa Rysslands övermakt*. [Online]
Nedladdning: <https://www.dn.se/varlden/michael-winiarski-ukrainas-stridsmoral-kan-trumfa-ryssland-overmakt/>
[Använd 28 Mars 2022].
- Zjarov, V. L., 2021. Voinskaja distsiplina kak osnova voennoi sluzjby: problemy i puti ee ukreplenija. *Voennaja mysl'*, Issue 6, pp. 81-89.

